

מעין בן־יהודה

מהומה גדולה...

על ספרו של מישל וולבק
"כניעה", מצרפתית – עמית
רוטברד, בבל, 2015, 280 עמ'

הספר הזה אמור להיות דיסטופיה של העתיד הקרוב (שנת 2022) בצרפת, שבו בעקבות מהומות שגלשו למלחמת אזרחים – נוצרת הזדמנות ל"אחוזה האיסלאמית" לחבור לסוציאליסטים (נגד מפלגתה של מארין לה־פן הלאומנית) ולהשליט על צרפת שלטון איסלאמי. דיסטופיה כזאת אמנם קיימת בספר, אבל עיקר הספר הוא וידוי ארוך, מייגע ומשמעם של הדובר, שהקורא מתוודע רק לשם הפרטי שלו – פרנסואה. הדובר הוא מלומד שהכין בתנאים קשים מאוד עבודת דוקטור נחשבת על הסופר הנטורליסטי־קתולי בן המאה ה־19, שסיים את חייו במנזר, הלא הוא ז'וריס קרל הויסמנס. השם הזה מוזכר עשרות פעמים (!) בספר, יחד עם מסות והרצאות (!) רבות על יצירתו,

הסבל – גנרטור של כוח היצירה

החיים בצדם של הסבל והמכאוב, מעניקים לסבל מעמד של גנרטור ליצירה, מקור היצירה. עמוס עוז כתב בספרו "באור התכלת העזה" שכל יצירה צומחת מתוך פצע. הדוברת השירית מייחסת גם היא משמעות זו לסבלה ולמכאוביה: "לעתים קשה עליי / הפרידה מצערי / צערי מחייה אותי. / יצירתי – תולדה של צערי" (עמ' 134).

השיר הקשה ביותר בתיאור הדור־שיח המתמיד בין ארוס לתנאטוס הוא השיר "שולחת יד אלי נפשה" (עמ' 147), שבו הופך הביטוי העברי "שֶׁלַח יד בנפשו" כמתאר מצב של התאבדות, לביטוי דו משמעי: גם שליחת יד בנפש בתאוות מוות, וגם שליחת יד אל הנפש כדי לרפא אותה מסבלה ומפציעה. הבית הפותח: "שולחת יד אלי נפשה / ללטף פציעה / לחבוש להגליד / אַת שדימם אתמול." ובסיום השיר פורצת תאוות החיים ביתר שאת: "שולחת יד אלי חיים / בריקוד עתיר יופי / של חיות, ללא כל דופי / שולחת יד אלי נפשה. // לחיות! ולא כדי למות" (שם).

הספר כולל חטיבות של שירים גם בנושאים אחרים: שירי משפחה (באופן בולט אלה בעיקר שירים על האם), שירים חברתיים, שירים אָרֶס־פּוֹאָטִיִּים, וכן שירים המהדהדים את שירי רחל המשוררת. בחרתי להתמקד בנושא שחוצה כחוט השני את ספר הביכורים של דורית ג'אן – הקיטוב המתמיד בין אָרוס ותנאטוס.

ובתוך ים הסבל והייאוש, פורצת צעקת החיים, התשוקה ליצור. ואולי היצירה היא הגאולה בתוך הקרע המתמיד הזה בין אָרוס לתנאטוס. ■

"בחצי ליל השימורים / של קרעי לב / ריפאת את עצבוני / במו ידיך / העוטות תקווה" (עמ' 42).

ואותו מוטיב גם בשיר אחר: "בכאבי שלא חדל / בתוגה שעטנתי / בצינה שעטפה זיו פניי / שנמוג ואיננו. // ואתה, שהיית / לי נחמה ומרגוע / בידך שליטפה בכאבי ובך" (עמ' 44).

רק התשוקה וכוח החיים יכולים לגבור על הכוח האפל של התנאטוס, על הסבל הגופני והנפשי: "הן ידעת זה מכבר / שאת כסותו של עצבוני / רק אתה תוכל השל // ואת הבוץ אשר דבק בעקביי / שבבשרי אָחוּז ובעורי / רק אתה תוכל הָסֵר" (עמ' 67).

האהבה מחזירה את החיוניות לגוף השוקע בתאוות המוות: "אהוב אותי בחדלוני, חיה אותי" (שם).

וכך בשיר "נפשי יוצאת אליי" נשמעת הקריאה הפנימית לא למות מול כוחות ההרס הפנימיים, והשיר מסיים בתביעה הגופנית לאהבה בין הסדינים שתשים קץ לתאוות המוות: "נפשי יוצאת אליי / מתהומות קוראת לי / לבוא להיות ולא לחדול", ובסיום השיר: "בוא החיה אותי בין הסדינים" (עמ' 118).

השיר "ואחרי החושך" (עמ' 70) מתאר בצורה חריפה את המעברים האלה של חילופי כוחות קבועים בין אָרוס לתנאטוס: הארוס מתואר ככוח של "אור" ו"תקווה", שמגרש את כל המצוקות והסבל, ואילו התנאטוס ככוח של "חושך", של "תוהו ובוהו". יש מצב של אור, והוא "שטוף כל נהי ומכאוב", אחריו יש "שעות חשכה", ובההליך הֶלְסִירוֹגִין הזה, מיד אחר כך: "ואחרי מַחְשָׁךְ / יגיה אור גדול / יחלחל / לתוך ימינו / בנהרה ישטוף גופנו." וכאן באה קביעה בלשון ספרות החכמה: "ידוע ידע האדם / שאין הוא רק אורח הנוטה ללון / במחוזות תקווה / ואהבה ונחמה" (עמ' 71).

של הברירה הטבעית, ועד כמה החלאל הוא מזון על – מזון אורגני. בסופו של דבר פרנסואה משתכנע ומתאסלם.

אלא שכל המתואר לעיל הוא חלק קטן מאוד מהרומן – רובו עוסק בתמצית מחקריהם השונים של הפרופסורים השונים, במסעות של פרנסואה מחוץ לפאריס (פעם בריחה מפחד מלחמת אזרחים, אז הוא מגיע למדונה השחורה ברוקמאדור, ופעמיים בעקבות מקומות שהייתו של הויסמנס). הספר מתרכז בנושאים שוליים לחלוטין, כמו התפריט (לפרטיו!) אצל העמיתים שמזמינים אותו להתארח אצלם, סוגי היין (דיוק חייב להיות!), הרצאות על כלכלה ופוליטיקה, האקזומה שקיבל והתקפת הטחורים שקפצה עליו. הוא נפגש עם סילביה, בת זוגו של אביו המת (שלא היה בקשר עמו מזה עשר שנים), וזאת הזדמנות לתאר אותה, את המיצובישי שלה, את הדירה של אביו על הפוחלצים וכו' וכו'. הוא מתאר בפרוטרוט את הספרייה של רובר רדיז'ה, ומציין בדיוק (בסנטימטרים!) את גודל הספרים. בסוף הספר מודה הסופר שלא למד מעולם באוניברסיטה, ואת כל הידע שאב ממורה באוניברסיטה פאריס 10 – אגאת' נובאק-לשלביה, אבל זה לא מפריע לו להפגין את הקורא בשמות של עשרות סופרים צרפתיים מימי הביניים ועד העת החדשה, של חוקרי ספרות, מדענים, הוגים, מדינאים כמו ניוטון, דרווין, איינשטיין, פרויד, ניטשה, רישלייה, טרוצקי, טוינבי, וכו' – לקסיקון שלם, וממש קשה למצוא להם קשר סביר ללוז היצירה שאמורה להתרכז בעתיד הקרוב של שלטון האיסלאם בצרפת, באירופה ובעולם בכלל.

חידה היא בעיניי איך ספר משעמם כזה הפך לרב-מכר עולמי. ■

של פרנסואה, כי המתאסלמים זוכים לא רק למספר נשים (כך הנשיא, וכך סטיב), אלא גם למשכורות גבוהות ולדיוור אקסקלוסיבי, כי מדינות הנפט הערביות הרי משופעות בדולרים שנועדו להיות מזורמים להפצת האיסלאם. על האוניברסיטה מופיע הירח, סמל האיסלאם, על הקירות פסוקים מהקוראן, והסטודנטיות והמזכירות עטויות בורקה.

המדיניות של בן עבס "מיטיבה" עם צרפת: כיוון שהנשים מודרות מהעבודה – האבטלה מצטמצמת. כיוון שחינוך החובה מוגבל עד גיל 12, התקציב חדל להיות גרעוני. את הנשים מלמדים להיות עקרות בית, והגברים לא צריכים להיות מודאגים מכך שהם אינם יודעים איך הנשים המיועדות להם נראות – יש שדכניות שרואות את הכלות המיועדות בעירומן, מעריכות את שוויין, כמו שחורה, ומציעות אותן רק לגברים מתאימים.

שמו של פרנסואה כחוקר מצטיין של הויסמנס הולך לפניו – הוא מוזמן על ידי בסטיאן לאקו מהוצאת הספרים גלימור לכתוב מהדורה מדעית ליצירתו של סופר זה, ורובר רדיז'ה, נשיא האוניברסיטה החדש (לימים שר בממשלה של בן עבס) מחזר אחרי פרנסואה, שיחזור ללמד באוניברסיטה לאחר שיתאסלם. לרדיז'ה עצמו יש אישה בת ארבעים (מבשלת) ואישה בת חמש-עשרה (למטרות אחרות). הוא משכנע את פרנסואה שהאוסר האנושי טמון בכניעה, כניעה של המאמין לאל, וכניעת האישה לגבר (עמ' 243-244), מכאן שמו של הספר. כדי לחזק את הטענה, מוזכרת יצירתה של דומיניק אורי (שמה האמיתי – אן דקלו, שם עט – פולין דיאז), שם הגיבורה נכנעת לחלוטין לגברים (הסדיסטיים). רדיז'ה מתאר עד כמה הפטריארכאליות והפוליגמיה הן הכרח

אורח חיים, הגיגיו וכו'. פרנסואה עצמו הוא רווק, אנטיפת, שונא אדם, מנותק מהוריו במשך שנים רבות, ורק במותם הוא מתעניין בירושה. הוא נחשב לעילוי, ולכן התקבל ללמד באוניברסיטת פאריס 3, ומגיע לדרגת פרופסור. חיי המין שלו מתוארים בפרוטרוט, כולל המשגלים שלו עם הסטודנטיות, ובעיקר עם סטודנטית יהודייה בשם מרים (שנאלצת להגר לישראל בגלל עליית האיסלאם בצרפת). הוא מבקר באתרי פורנו, וכשנמנע ממנו מגע עם סטודנטיות (פוטר מהאוניברסיטה משום שלא מיהר להתאסלם), הוא מבלה במכוני ליווי. התיאורים של המשגלים הם מפורטים, וכוללים שמות "עממיים" של אברי המין. אני אינני פוריטן, אבל אני מודה שלא פעם סלדתי ממה שקראתי (ראו עמ' 21-22, 34, 94-96, 100, 155, 184-185).

בשל קונייקטורה היסטורית (צפויה!), האיסלאם משתלט על המדינה. בראש המחנה עומד מוחמד בן עבס, איש כריזמטי מאוד, שצרפתים רבים הולכים שבי אחריו. לבן עבס יש שאיפות אימפריאליות – הוא מתכוון לאחד את כל אירופה וכל אגן הים התיכון לאימפריה שתהיה גדולה מזאת של אוגוסטוס קיסר. בינתיים בעולם האקדמי קורות תמורות מפליגות: נשיאת האוניברסיטה פרופ' שנטל דליז מפוטרת (לא יהיו נשים בסגל!), ובמקומה ממונה רובר רדיז'ה, הפרו-פלסטיני, מחרים את אנשי האקדמיה של ישראל, ובעצמו המיר את דתו לאיסלאם. פרנסואה ומורים אחרים פוטר, והובטחה להם פנסיה מכובדת. במקומם ממונים מרצים בינוניים כמו סטיב, שקודם ליקק (אני מתבייש לכתוב מה...) לנשיאה הקודמת, ועכשיו הוא "מלקק" לנשיא החדש. משכורתו היא פי שלושה מהפנסיה